

Hanna Solarczyk-Szwec

<https://orcid.org/0000-0003-4741-4465>

Uniwersytet Mikołaja Kopernika w Toruniu

Uniwersytety ludowe wobec wyzwań antropocenu – o rezultatach projektu „Uczenie podstaw ekologii w grundtvigiańskim stylu”

Folk university in the face of the challenges
of the Anthropocene – on the results of the project
“Teaching Organic Literacy in Grundtvigian Style”

Streszczenie. Przedmiotem analiz i refleksji są rezultaty projektu „Uczenie podstaw ekologii w grundtvigiańskim stylu”, który był realizowany w latach 2017–2020 ze środków programu Erasmus+ przez Stowarzyszenie Ekologiczno-Kulturalne „Ziarno” we współpracy z 6 partnerami z: Polski, Bułgarii, Szwajcarii, Niemiec i Danii. Celem projektu było zastosowanie pedagogiki grundtvigiańskiej we współczesnej edukacji dorosłych w kontekście wyzwań antropocenu. W wyniku przeprowadzonych działań okazało się, że uniwersytety ludowe mogą mieć wkład w przywracanie utraconych ekosystemów i przyczynić się do rewizji priorytetów i wartości leżących u podstaw cywilizacji XXI wieku.

Słowa kluczowe: ekologia, antropocen, uniwersytety ludowe, pedagogika grundtvigiańska

Summary: The subject of analyses and reflections are the results of the project “Teaching Organic Literacy in Grundtvigian Style” which was implemented in 2017–2020 from the Erasmus+ program funds by the Ecological and Cultural Association “Ziarno” in cooperation with 6 partners from Poland, Bulgaria, Switzerland, Germany and Denmark. The aim of the project was to apply Grundtvi-

gian pedagogy in contemporary adult education in the context of the challenges of the Anthropocene. As a result of the conducted activities, it turned out that folk universities can contribute to restoring lost ecosystems and to undertaking review processes of the priorities and values underlying the civilization of the 21st century.

Keywords: ecology, Anthropocene, folk universities, Grundtvigian pedagogy

Pandemia koronawirusa uświadomiła ludzkości ograniczenia epoki antropocenu oraz gospodarki neoliberalnej. Pierwsze dwie dekady XXI stulecia charakteryzował niezrozumiały obecnie marazm oraz bierność polityków wobec planetarnej katastrofy środowiskowej. Bierności polityków towarzyszyły masowe protesty młodzieży, oburzenie artystów oraz naukowców w obliczu nieodwracalnych strat, a także opór obywatelski. Według Ewy Bińczyk, autorki książki *Epoka człowieka. Retoryka i marazm antropocenu*, scenariuszem ostatniej szansy dla przetrwania ludzkości jest koncepcja ekowerwy w ekonomii, inaczej biobalansu w gospodarowaniu, tj. głębokiej, prośrodowiskowej transformacji gospodarek zgodnie z zasadami ich wystudzania, kultury czasu wolnego, postpracy i wytchnienia od morderczego wyścigu ze wzrostem PKB. Najwyższy czas na radykalne zmiany w życiu jednostek, społeczeństw, gospodarek i świata!

Jaką rolę mogą w tej zmianie odegrać uniwersytety ludowe?

Wielokrotnie w długiej historii ruchu uniwersytetów ludowych stawiano pytanie o aktualność jego idei: uczenia holistycznego, dialogicznego i praktycznego w silnym związku z naturą i otoczeniem społecznym. Okazuje się, że ta idea broni się także w XXI wieku, czego dowodzą partnerzy i uczestnicy projektu „Uczenie podstaw ekologii w grundtvigiańskim stylu” (Teaching Organic Literacy in Grundtvigian Style, akronim TOL), który był realizowany w latach 2017–2020 ze środków programu Erasmus+ przez Stowarzyszenie Ekologiczno-Kulturalne „Ziarno” we współpracy z 6 partnerami: Stowarzyszeniem Polskie Uniwersytety Ludowe z Radawnicy z Polski, University of Applied Science Eberswalde z Niemiec, Botanica Life z Bułgarii, Brenderup Højskole z Danii, Verein für biologisch-dynamische Landwirtschaft (Stowarzyszenie na rzecz Rolnictwa Biodynamicz-

nego) ze Szwajcarii oraz Gminę Adamów z województwa lubelskiego, która dołączyła do partnerstwa, aby utworzyć na swoim terenie nowy uniwersytet ludowy i wykorzystać praktycznie rezultaty projektu oraz zdobyte w trakcie jego trwania doświadczenia. Głównym celem projektu było badanie i doskonalenie metod pracy uniwersytetów ludowych w edukacji dorosłych we współczesnej Europie, tak aby stawić czoła nowym wyzwaniom – przede wszystkim w kontekście edukacji na rzecz zrównoważonego rozwoju, skierowanej do osób zagrożonych wykluczeniem społecznym, zwłaszcza ze względu na niski poziom kompetencji kluczowych.

Zebrane w trakcie realizacji projektu refleksje i doświadczenia dotyczące założeń i zastosowania pedagogiki grundtvigiańskiej znalazły swoje bogate odzwierciedlenie w trzech publikacjach:

1. *Uniwersytety ludowe wobec wyzwań antropocenu. Jak i czego uczyć w XXI wieku* pod redakcją Ewy Smuk-Stratenwerth oraz Apostoła Apostolova, Tomasza Maliszewskiego, Martina Nobelmana i Barbary Tokarskiej, Grzybów 2019, ss. 173.
2. *Uczyć agroekologii w grundtvigiańskim stylu. Przewodnik metodyczny* pod redakcją Ewy Smuk-Stratenwerth, Tomasza Maliszewskiego i Barbary Tokarskiej, Grzybów 2020, ss. 54.
3. *Jak uczyć w grundtvigiańskim stylu? Materiały z trzech kursów dla nauczycieli w Polsce, Danii i w Niemczech* pod redakcją Martina Nobelmana i Ewy Smuk-Stratenwerth, Grzybów 2020, ss. 29.

Pierwsza ze wskazanych wyżej pozycji zawiera teksty, które budują teoretyczną ramę projektu na temat zmian klimatycznych, analfabetyzmu funkcjonalnego, uczenia się dorosłych pod presją czasu i różnorodnych oczekiwań. Kluczowymi pojęciami rozwijanymi w kolejnych rozdziałach książki są: filozofia i praktyka nauczania i uczenia się w uniwersytetach ludowych, żywe słowo, dialog i wartości w uniwersytetach ludowych oraz wyzwania edukacji dorosłych XXI wieku. W tytule książki zawarta jest myśl przewodnia projektu – wyzwania antropocenu, a w kolejnych publikacjach przygotowanych w ramach projektu znajdujemy propozycje sprostania tym wyzwaniom. Podtytuł „Jak i czego uczyć w XXI wieku” z kolei trafia w sedno oczekiwań praktyków edukacji dorosłych i chociaż na to pytanie nie ma ani prostej, ani jednej odpowiedzi, to warto je ustawicznie stawiać w zmieniających się kontekstach edukacji dorosłych.

Książkę otwiera wprowadzenie Ewy Smuk-Stratenwerth, które nie tylko zawiera odwołania do zawartości książki, ale przede wszystkim prezentuje towarzyszącą powstawaniu książki filozofię w kontekście aktualnych

wyzwań współczesności: niekorzystnych zmian klimatycznych i funkcjonalnego analfabetyzmu. Zamieszczone w pięciu rozdziałach teksty są interesującymi naukowymi analizami (Grażyna Szelałowska „Idea edukacji obywatelskiej Mikołaja Seweryna Grundtviga”, Ewa Przybylska „Pytanie o alfabetyzację dorosłych i zaangażowanie uniwersytetów ludowych”) lub refleksjami praktyków, np. Ewa Smuk-Stratenwerth „O potrzebie dialogu”, Peter Mogensen „Demokracja jako wartość w pedagogice uniwersytetów ludowych”, czy też esejami na temat doświadczeń praktyków edukacji dorosłych z różnych krajów, np. Apostol Apostolov „Twórcze myślenie w edukacji”, Peter Mogesen „Nauczyciele uniwersytetów ludowych pomagają odkrywać cuda!”, Reto Ingold „Co to znaczy »holistyczne nauczanie«”. Inne teksty z kolei mają charakter metodyczny, np. Anna Długosz „Dzielenie się śpiewem”, Katarzyna Iskra, Barbara Mincewicz „Storytelling”, Marianne Nobelmenn „Jak założyć gospodarstwo ekologiczne – kurs przedsiębiorczości ekologicznej i społecznej”. Książkę zamyka epilog autorstwa Petera Stratenwertha, który rozważa rolę uniwersytetu ludowego w życiu dorosłych z autobiograficznej perspektywy. Autorzy z różnych krajów wnieśli do książki swoją wiedzę i doświadczenia w nawiązaniu do uniwersytetów ludowych, nadając jego idei aktualny wydźwięk.

Druga pozycja – *Uczyć agroekologii w grundtvigiańskim stylu. Przewodnik metodyczny* pod red. Ewy Smuk-Stratenwerth, Tomasza Maliszewskiego, Barbary Tokarskiej – zawiera opis kursów zorganizowanych w ramach projektu „Uczenie podstaw ekologii w grundtvigiańskim stylu”. Tematem wiodącym kursów była edukacja dla zrównoważonego rozwoju, ze szczególnym uwzględnieniem agroekologii. Kursy adresowane były do osób zagrożonych wykluczeniem lub/i o niskich kompetencjach podstawowych.

Publikacja składa się z trzech rozdziałów: I. Nauczanie – uczenie się dorosłych – wybrane konteksty teoretyczno-praktyczne, II. Kursy zrealizowane w ramach projektu TOL i ich ocena, III. Wybrane propozycje metodyczne zajęć. Taka struktura planowanej publikacji dobrze porządkuje zebrane materiały i odpowiada idei przewodnika metodycznego.

Alicja Jurgiel-Aleksander nakreśliła teoretyczny kontekst działań andragogicznych, przywołując swoje badania biograficzne prowadzone wśród członków pierwszego pokolenia studentów i realizujących kilka ról jednocześnie: rodziców, pracowników i osób studiujących. Przedstawiając własne doświadczenia edukacyjne, respondenci opisywali zarówno proces uczenia się, jak i otoczenie społeczno-kulturowe, w jakim ten proces prze-

biegał, z czym mamy okazję zapoznać się w tym artykule. Autorka badań wyróżniła pięć typów narracji uczących się dorosłych:

1. „Chcę osiągnąć więcej niż moi rodzice”
2. „Dziś trzeba dostosować się do rynku pracy i postępu cywilizacyjnego”
3. „Dorosły z natury jest mądry”
4. „Muszę dać sobie szansę”
5. „Chcę być świadoma (-y) tego, w czym uczestniczę”

Artykuł jest okazją do konfrontacji z tymi narracjami i być może odnalezienia swojej narracji w edukacji, może być dla nauczycieli dorosłych inspiracją do odkrywania narracji uczestników ich kursów, by ich lepiej zrozumieć, a dla samych uczestników kursów motywacją do lepszego rozumienia siebie.

Tekst Reto Ingolda – doświadczonego nauczyciela kursów dla dorosłych – ściśle wiąże się z problematyką, jaką podjęto w projekcie „Uczyć podstaw ekologii w grundtvigiańskim stylu”. Autor dzieli się swoim bogatym doświadczeniem w pracy z osobami o niskich umiejętnościach podstawowych, pokazuje przykłady rozwiązań, które ułatwiają komunikację z takimi osobami przez fotografię, grafikę, rysunek. Przedstawia podręcznik do nauczania o rolnictwie w postaci komiksu oraz formułuje zasady pracy dydaktycznej w zakresie alfabetyzacji na przykładach wziętych z własnej praktyki połączonych z głęboką refleksją. Oba teksty bardzo dobrze wprowadzają w problematykę publikacji.

Rozdział drugi zawiera programy kursów, refleksje opiekunów poszczególnych kursów oraz ewaluację kursów zorganizowanych przez cztery instytucje: uniwersytet ludowy w Adamowie, uniwersytet ludowy w Grzybowie, uniwersytet ludowy w Radawnicy oraz Botanica Life Foundation z Nadarewa w Bułgarii. Programy zbudowane są wg jednego schematu i zawierają wszystkie informacje niezbędne do ponownej realizacji kursów. Treścią kursów były kwestie związane z szeroko rozumianą ekologią w powiązaniu z rozwojem kompetencji społecznych i kreatywności, dlatego w programie obok zagadnień związanych z ekologią znalazły się zajęcia integracyjne, wizyty w gospodarstwie agroturystycznym czy w instytucjach kultury oraz zajęcia artystyczne (m.in. fotografia, pisanie ikon, drama). Kursy adresowane były do grup zagrożonych wykluczeniem społecznym. Wśród nich znaleźli się mieszkańcy wsi oraz młodzież ośrodków wychowawczych – dla każdej grupy kurs miał inne znaczenie, czego dowiadujemy się z ewaluacji kursów. Dla wszystkich była to atrakcyjna for-

ma spędzania czasu, jednocześnie zajęcia pełniły w życiu uczestników różne funkcje, m.in. poznawczą, adaptacyjną i terapeutyczną (szczególnie w przypadku wychowanków ośrodków), a także twórczą, towarzyską. Każdorazowo program był dobrany do potrzeb uczestników i w razie potrzeby modyfikowany, o czym dowiadujemy się z refleksji opiekunek poszczególnych kursów, które znajdujemy w publikacji. Zwrócono tam uwagę na trudności i pozytywne rezultaty poszczególnych kursów oraz możliwe modyfikacje w przyszłości. To ważne i wartościowe spostrzeżenia, uzupełniające wiedzę o zorganizowanych kursach. Zwróć uwagę na jedną z trudności towarzyszących organizacji kursów edukacji dorosłych – tj. rekrutację. Dorosli niezależnie od miejsca i wieku mają problemy z motywacją, by rozpocząć szkolenie. Jak się okazuje, problemy te w większości znikają przy odpowiednio dobranej problematyce i metodyce oraz elastyczności wobec potrzeb i możliwości (np. czasowych) uczestników. Ze zgromadzonych w tym rozdziale materiałów wyłaniają się kolejne warstwy i aspekty planowania oraz realizacji kursów w ramach projektu „Uczyć podstaw ekologii w grundtvigiańskim stylu”, które pozwalają na ich rekonstrukcję, a także odtworzenie w innym miejscu i czasie.

Trzeci rozdział publikacji zawiera bardzo interesujące pod względem metodycznym scenariusze zajęć związane z agroekologią oraz zaproszenie do debaty oksfordzkiej. Nie tylko nauczyciele dorosłych znajdą tu szereg inspiracji do zorganizowania zajęć o określonej tematyce i ciekawym przebiegu. Nauczyciele przyrody/biologii w szkole podstawowej czy ponadpodstawowej także mogą czerpać z treści ekologicznych i pedagogiki grundtvigiańskiej zaprezentowanych na łamach publikacji *Uczyć agroekologii w grundtvigiańskim stylu. Przewodnik metodyczny*.

W ostatniej publikacji projektowej pt. *Jak uczyć w grundtvigiańskim stylu? Materiały z trzech kursów dla nauczycieli w Polsce, Danii i w Niemczech* znalazły się materiały z kursów dla nauczycieli w Polsce, Danii i w Niemczech, chcących pracować zgodnie z filozofią i metodami pedagogiki uniwersytetów ludowych odwołujących się do tradycji Mikołaja Grundtviga. Aby uczyć w tym duchu, trzeba się tego nauczyć, dlatego słusznie realizatorzy projektu przygotowali, przeprowadzili i w publikacji dzielą się rezultatami kursów dla nauczycieli. Trzy instytucje zaprezentowały koncepcję nauczania, program kursu, etapy oraz ewaluację kursów wraz z materiałami dokumentującymi szkolenia.

Pierwszy kurs, „Jak uczyć w grundtvigiańskim stylu?”, przygotowany w Ekologicznym Uniwersytecie Ludowym w Grzybowie, zaprezentowała w publikacji Ewa Smuk-Stratenwerth. Na wstępie zgodnie z metodologią materiałów dydaktycznych zaprezentowano cele, strukturę oraz metody kursu, następnie program jednej z części kursu oraz dalej wszystkie części kursów, które odbyły się w 2017, 2018 i 2019 r. Cały kurs obejmował szereg wydarzeń oraz bogatą tematykę kursu metodycznego, co miało pomóc nauczycielom w planowaniu i realizacji ich własnych kursów na uniwersytetach ludowych. Kurs spotkał się z bardzo dobrymi opiniami uczestników, ale zwrócono także uwagę na problematyczne kwestie, jak np. ramy czasowe.

Drugi kurs, „Jak uczyć zrównoważonego rozwoju w uniwersytetach ludowych – przykład Uniwersytetu Ludowego w Branderup (Dania)”, który zaprezentował w publikacji Peter Mogensen, dotyczył stawiania budynków i konstrukcji ze zrównoważonych materiałów oraz nauczania o tym. Uniwersytet Ludowy w Branderup ma ponad 10-letnie doświadczenie w tej dziedzinie i podzielił się nim z uczestnikami kursu oraz czytelnikami publikacji. Z dydaktycznego punktu widzenia wartościowe jest szczegółowe przedstawienie w publikacji założeń pedagogicznych oraz efektów uczenia się w języku uczestników, a także przedstawienie dokumentacji fotograficznej z metodycznymi komentarzami, a także linkiem do nagrania. W ten sposób czytelnik może szybciej połączyć teorię z praktyką, zobaczyć przełożenie założeń kursu na efekty. W ewaluacji kursu poza wynikami zbiorczymi znalazły się dwie narracyjne wypowiedzi uczestniczek kursu z Bułgarii i Polski, dzięki którym można zgłębić metodykę nauczania w uniwersytetach ludowych, gdzie znaczenie ma to, gdzie się uczymy, kto naucza, jak spędzamy wspólnie czas. W podsumowaniu Peter Mogensen podzielił się refleksją na temat założeń i przebiegu kursu i skonfrontował to z opiniami uczestników. Sprawdziła się koncepcja kursu oparta na uczeniu się przez zabawę, w działaniu i przez próby i błędy, co pozwoliło na osiągnięcie zarówno poznawczych, jak i społeczno-emocjonalnych efektów uczenia się.

Trzeci kurs, „Podstawowa wiedza na temat rolnictwa i rolnictwa społecznego”, został zaprezentowany w publikacji przez Martina Nobelmana z Uniwersytetu Zrównoważonego Rozwoju w Eberswalde (Niemcy). W przypadku tego kursu znajdujemy bardziej szczegółowe opisy poszczególnych dni szkoleniowych, co pozwala nam dobrze odtworzyć jego przebieg. Ewaluacja została wykonana za pomocą ankiety, a jej wyniki ilościowo-

we wraz z komentarzami zostały zamieszczone w publikacji. Kurs spotkał się z bardzo dobrym odbiorem uczestników w każdej dziedzinie. Tytułem podsumowania trzeciego kursu, ale także pozostałych, sformułowano aktualne także dziś zasady pedagogiki grundtvigiańskiej:

- uczestnicy mieszkają i uczą się razem (szkolenie trwa kilka dni, wraz z noclegami);
- brak egzaminów, ponieważ tylko takie podejście gwarantuje wolność przekazywania wiedzy i uczenia się bez przymusu;
- dostępność szkół dla wszystkich chętnych, co jest podstawą ducha wspólnoty już od pierwszego kontaktu z placówką;
- przestrzeń i czas na dialog z nauczycielami i na rozmowy z innymi uczestnikami;
- pełen profesjonalizm, zawsze ukierunkowany na zastosowanie wiedzy w praktyce, w realnym życiu uczestników.

Publikacja *Jak uczyć w grundtvigiańskim stylu? Materiały z trzech kursów dla nauczycieli w Polsce, Danii i w Niemczech* pod redakcją Martina Nobelmana i Ewy Smuk-Stratenwerth (Grzybów 2020) jest ważną pozycją w cyklu publikacji projektowych, ponieważ stanowi kolejne przybliżenie pedagogiki Grundtviga ze współczesnej perspektywy. Ma dobrą strukturę, która pozwala porównać kursy, pozwala także wniknąć w szczegóły decydujące o grundtvigiańskim charakterze kursów. Bardzo ważną rolę odgrywa dokumentacja kursów pod postacią ogłoszeń, koncepcji metodycznej, zdjęć, ponieważ pozwala śledzić przygotowanie, przebieg i ewaluację kursów pod różnymi względami. Przygotowanie publikacji w polskiej, angielskiej, niemieckiej i bułgarskiej wersji językowej zapewni jej szerokie upowszechnienie.

Publikacja ma praktyczny charakter, ale niepozbawiony solidnych podstaw pedagogicznych. Jest źródłem aktualnej wiedzy i metodyki w zakresie edukacji dorosłych. Poparta doświadczeniem praktycznym może być wykorzystywana przez praktyków w ramach doskonalenia zawodowego i przez adeptów edukacji dorosłych do budowania warsztatu metodycznego w duchu filozofii i pedagogiki Grundtviga.

Pozytywny odbiór wszystkich publikacji podnoszą oryginalne, dobrze dobrane i wkomponowane zdjęcia, ilustrujące poruszane zagadnienia, dokumentujące przebieg kursów, co w przyszłości będzie stanowić także materiał do rekonstrukcji historycznej ruchu uniwersytetów ludowych. Wszystkie publikacje są starannie przygotowane pod względem edytorskim i dostępne na: www.eul.grzybow.pl/aktualnosci/155-publikacje.

Na koniec odpowiedzmy na pytanie: jaki obraz współczesnej pedagogiki grundtvigiańskiej jawi się w świetle materiałów zgromadzonych w przygotowanych w ramach projektu publikacjach? W największym skrócie jest to pedagogika, która widzi człowieka w ścisłej relacji z przyrodą oraz otoczeniem społecznym, która uczy człowieka nie tylko korzystać z jej dóbr, ale przede wszystkim zabiegać o biobalans. To jest powrót do korzeni pedagogiki grundtvigiańskiej, do jej szacunku i pokory wobec natury dla dobra ludzkości, umiejętności zachowania balansu między życiem zawodowym i prywatnym – dziś umiejętności wyrwania się z pędu cywilizacji, rezygnacji z hiperkonsumpcjonizmu itd. Tym samym pedagogika grundtvigiańska staje się propozycją ekowerwy – może mieć wkład w przywracanie utraconych ekosystemów i przyczynić się do rewizji priorytetów i wartości leżących u podstaw cywilizacji XXI wieku. Na podstawie zgromadzonych w książce materiałów stwierdzam, że pedagogika grundtvigiańska sprawdza się we współczesnych warunkach, jest niezwykle aktualna i jak się okazuje – ponadczasowa.

Bibliografia

- Bińczyk E. (2018), *Epoka człowieka. Retoryka i marazm antropocenu*, PWN, Warszawa.
- Bińczyk E. (2020), *Ludzkości opłaca się przetrwanie*, „Polityka”, nr 43(3284).
- Maliszewski T., Rosalska M. (red.) (2016), *Uniwersytety ludowe. Pomiędzy starymi i nowymi wyzwaniem*, Wydawnictwo Adam Marszałek, Toruń.
- Maliszewski T. (2003), *Uniwersytety ludowe na ziemiach polskich w XX stuleciu*, [w:] *Uniwersytet ludowy – szkoła dla życia*, Kaszubski Uniwersytet Ludowy, Wieżycza.
- Nobelmann M., Smuk-Stratenwerth E. (red.) (2020), *Jak uczyć w grundtvigiańskim stylu? Materiały z trzech kursów dla nauczycieli w Polsce, Danii i w Niemczech*, Stowarzyszenie Ekologiczno-Kulturalne „Ziarno”, Grzybów.
- Smuk-Stratenwerth E. (2020), *Ekologiczny Uniwersytet Ludowy w Grzybowie. Perspektywa autoetnograficzna*, „Rocznik Andragogiczny”, t. 27.
- Smuk-Stratenwerth E., Apostolov A., Maliszewski T., Nobelmann M., Tokarska B. (red.) (2019), *Uniwersytety ludowe wobec wyzwań antropocenu. Jak i czego uczyć w XXI wieku?*, Stowarzyszenie Ekologiczno-Kulturalne „Ziarno”, Grzybów.
- Smuk-Stratenwerth E., Maliszewski T., Tokarska B. (red.) (2020), *Uczyć agroekologii w grundtvigiańskim stylu. Przewodnik metodyczny*, Stowarzyszenie Ekologiczno-Kulturalne „Ziarno”, Grzybów.

